

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The 14 rd. Year/NO: 4 Winter 2022

بررسی تحلیلی بیمه اتکایی عمر و تکافل خانواده از منظر فقه و حقوق موضوعه

مهدی همتی^۱ علیرضا حسنی^۲ محسن طاهری^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۰

چکیده

بیمه اتکایی راهکاری است برای تقسیم ریسک در خسارات بزرگ که شرکتهای بیمه برای بقا به آن نیازمندند، تکافل تاسیسی فقهی است تا شرکتهای بیمه در قالب عقود اسلامی بدون نیاز به بیمه های اتکایی تقسیم خطر نمایند. بیمه عمر را یک شکل سرمایه گذاری با سود تضمینی است. این نوع بیمه علاوه بر ماهیت سرمایه گذاری و پس انداز، موارد مختلفی مانند بیماری های خاص، نقص عضو، از کار افتادگی، بازنشستگی و فوت را نیز پوشش می دهد. بیمه اتکایی عمر و تکافل خانواده نیز ساز و کاری است که می تواند بر همین مبنا مثبت و سازنده باشد. بیمه از منظر فقه اهل سنت دارای ایرادات اساسی و گاهی غیر مشروع تلقی می شود و مهمترین ایرادات به آن غرر، اکل مال به باطل، ربا و... می باشد؛ اما از منظر فقه شیعه از این دست ایرادات به بیمه وارد نیست و کمتر فقیه حکم به عدم مشروعیت بیمه داده است لذا فقه های مسلمان در پی چاره اندیشی جهت رفع و جایگزینی بیمه شده اند و به راه حل تکافل نائل آمدند. با همه این اوصاف هر چند در حقوق ایران هنوز تکافل به مرحله عملیاتی آن نرسیده اما تلاش می شود تا با تبیین دقیق این نهاد در قالب الگوهای عملیاتی فارغ از ایرادات فقهی و پیچیدگی های بیمه اتکایی بتوان جایگزین مناسبی برای بیمه اعم از مسئولیت، عمر، اتکایی و غیره برای خانواده ها معرفی گردد. مهمترین مزیت تکافل خانواده نسبت به بیمه اتکایی باز توزیع سود دوران تکافل به خانواده های تحت حمایت است که مانع از تلف حق بیمه (اعانه تکافل) پرداختی می شود.

کلید واژگان: بیمه اتکایی، بیمه تکافل، خانواده، فقه، حقوق

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، گروه حقوق، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران. m.hemati1985@gmail.com

۲. استادیار گروه حقوق، واحد دامغان، دانشگاه آزاد اسلامی، دامغان، ایران، (نویسنده مسؤل) alireza332@yahoo.com

۳. استادیار گروه حقوق، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران. taheri.publiclaw@hotmail.com

۱- مقدمه

امنیت مهمترین بخش زندگی بشر می باشد. یکی از مهمترین مصادیق امنیت، امنیت اقتصادی می باشد. دولتها می کوشند تا برای شهروندان خود حد اکثر امنیت را کسب نمایند. یکی از راههای در امان ماندن از خطرات و کسب امنیت برای خانوادهها بیمه است. امروزه بیمه یکی از مهمترین عناصر فعالیتهای اقتصادی است که جایگاه مهمی را در تامین منابع مالی خانوادهها را دارا می باشد. جهان امروز به طور گسترده به سوی پیچیدگی نظام سازمانی گام بر می دارد و زنجیره اتصال ملت ها به یکدیگر بازرگانی بین المللی است که این ضرورت عصر جدید همه جوامع انسانی را بر عرصه داد و ستد بین المللی کشانده است و این فعالیت برای حفظ منافع و منابع خود به ابزارهای جدید نیازمند است که یکی از آنها بیمه اتکایی نامیده می شود. یکی از پرکارترین نمونه های بیمه در جهان عقد بیمه اتکایی است. قرارداد بیمه اتکایی، نوعی از تعهدات بیمه ای جدید بوده و آثار حقوقی آن کاهش ریسک های ناشی از اعمال بیمه ای می باشد که تعداد محدودی از کشورها از این عمل حقوقی به نحو احسن استفاده می کنند. امروزه بسیاری از کشورهای در حال توسعه جهت تعالی کمی و کیفی خود با انجام اقدامات بیمه ای در بازارهای بین المللی از جمله صندوق های اتکایی سعی در گسترش بیمه های اصلی و اتکایی دارند. هدف ایجاد سندیکا و صندوقهای بیمه ای ممانعت از خروج ارز از کشورها جهت پوشش های بیمه ای و افزایش ظرفیت های بیمه ای داخلی است. شرکتهای بیمه ای در قرارداد های بیمه عمر به علت محدودیت سرمایه و یا تغییر شاخصه های تغییر ارزش پول مجبورند تا از طریق بیمه اتکایی تقسیم خطر نمایند و لذا کشورهای کمتر توسعه یافته مجبورند که از خدمات کشورهای توسعه یافته در این عرصه استفاده کنند که باعث خروج ارز از کشورها شده و گاهی به دلیل عدم اطلاع از قوانین بین المللی، شرکتهای بیمه گذار نمی توانند از همه ظرفیت های بیمه اتکایی استفاده نمایند. پس در نتیجه برای اینکه هم شرکتهای بیمه ای بتوانند از ظرفیت تقسیم ریسک استفاده نمایند و هم شهروندان یک جوامع اسلامی بتوانند از ظرفیت های بیمه عمر استفاده نمایند، راهکاری اسلامی که دارای تمامی قابلیت های بیمه است می تواند کارایی خود را منصفه ظهور برساند و آن تکافل است. تکافل به دو قسم تکافل عمومی به منظور جبران خسارت مانند بیمه های حوادث عمل می نماید و تکافل خانواده که دارای ویژگی های بیمه عمر و سرمایه گذاری میباشد.

سوال پژوهش

بیمه اتکایی عمر و تکافل خانواده به چه معناست؟ تکافل خانواده چگونه می تواند جایگزین بیمه عمراتکایی باشد؟

فرضیه پژوهش

بیمه اتکایی راهکاری است برای تقسیم ریسک بین شرکت بیمه گر ابتدایی با بیمه گر اتکایی. تکافل خانواده به معنی ایجاد پوشش بیمه ای به منظور افزایش رفاه اجتماعی و نوعی سرمایه گذاری برای دوران پیری و یا معلولیت و سایر خطرات ناشی از دست دادن سرپرست خانواده. تکافل به علت عاری بودن از ایراداتی مانند غرر و جهل به عوضین و ویژگی هایی همچون انسجام سیستم تأمین مالی اسلامی، شفافیت و تقسیم سود دوران تکافل بستری مناسب جهت جایگزینی بیمه های اتکایی عمر رایج میباشد.

۲- مفاهیم پژوهش

در ابتدای بحث به پرداخت معانی و مفاهیم بیمه، تکافل، بیمه عمر و تکافل خانواده می پردازیم و سپس ویژگی هر یک را بررسی خواهیم نمود.

۲-۱ - مفهوم بیمه :

بیمه در واقع تامین حفاظت از خطر است. برای تامین چنین مصونیتی در برابر خطر، قراردادهای خصوصی بسته می شود که طبق آن به ازای حق بیمه‌ای که بیمه‌گذار می‌پردازد، بیمه‌گر تعهد می‌کند، در صورت وقوع خسارت مشخص در قرارداد به بیمه‌گذار آن را جبران نماید (فرهنگ، ۱۳۵۱ : ۵۹۴). نهاد حقوقی بیمه منشائی اروپایی دارد و به مفهوم رایج، در فقه اسلامی پیشینه‌ای ندارد، هر چند برخی از قراردادهای خاص در نظام حقوقی اسلام، مانند حق عمری، شرط ضمانت نفقه مادام العمر برای همسر و ضمان جریره، شباهتی صوری با این نهاد حقوقی دارد. (بحرالعلوم، ۱۴۱۵، ص ۱ / ۱۵) در سال‌های اخیر، پیشرفت صنعت، گسترش سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف، وابستگی نظام تجارت و اقتصاد به بیمه و تأثیر آن در زندگی بشر سبب شد که فقهای مسلمان به بررسی جدی این نهاد حقوقی و تحلیل فقهی آن بپردازند. (وتری، ۱۹۸۸، ص ۱ / ۱۲۱). فقهای مسلمان بیمه‌های اجتماعی و تعاونی را، به استناد وجود تعاون و عدم کسب ربح، مشروع می‌دانند و درباره بیمه‌های خصوصی به سه دسته موافق، مخالف و قائلان به تفصیل تقسیم می‌شوند (خمینی، ۱۴۰۱، ص ۲ / ۶۱۰).

۲-۲ - بیمه اتکایی

تعاریف زیادی از بیمه اتکایی شده است، با این وجود، گستره وسیع عملیات این نوع از بیمه باعث شده تا نتوان تعریف جامع و مانعی از این عقد ارائه داد.

۲-۲-۱ - مفهوم بیمه اتکایی از منظر حقوق موضوعه و فقه

در ذیل به تعریف متعدد بیمه اتکایی می‌پردازیم اما وجود خسارات زیاد علت پیدایش بیمه‌های اتکایی است. بیمه اتکایی، طریقی است برای جبران خسارت توسط شرکت بیمه اتکایی به جای بیمه ابتدایی (بیمه گر اصلی). (اوترویل، ۱۳۸۱ : ۱ / ۳۲۵) در بیمه اتکایی عقد اصلی بین بیمه گر اصلی و بیمه‌گذار منعقد می‌شود و سپس بیمه اتکایی ملحق به بیمه اصلی می‌شود و در صورت بروز خسارت بخشی از خسارت توسط بیمه گر اتکایی پرداخت می‌شود و از میزان خسارت به بیمه اصلی می‌کاهد (مشایخی، ۱۳۴۹، ص ۱ / ۱۰۳) بیمه اتکایی عقدی است که به موجب آن بیمه‌گراصلی، بیمه دیگری را که بیمه‌گر اتکایی است در ما حصل یک عقد بیمه مشارکت می‌دهد. قوانین مرتبط با بیمه در برخی کشورها قرارداد بیمه اتکایی را یک قرارداد و امداری خطرات میدانند (شیبانی، ۱۳۵۳، ص ۱ / ۱۲۶) در اسلام نیز پیمان مشابهی به نام حلف‌الفضول موجود بوده و نوعی از انواع مختلف بیمه را به رسمیت شناخته است، و «اعاده التامین» نیز محصولی از بیمه اسلامی است که در آن شرکت بیمه برای توزیع خطر و کم کردن ریسک سرمایه‌گذاری، قرارداد بیمه‌ای را که خود منعقد کرده است به دیگری وامی‌گذارد (تبریزی، ۱۳۷۱، ص ۲ / ۱۲۰). اهلیت هر دو عقد بیمه اصلی و عقد بیمه اتکایی شامل اهلیت تمتع و اهلیت استیفا. تعیین شخص یا کالا یا وسیله‌ای که موضوع عقد بیمه قرار می‌گیرد و تعیین نوع بیمه یا خطری که موجب خسارتی می‌گردد، مدت زمان عقد بیمه و هزینه که برای جلوی گیری از جهل به عوضین و جلوگیری از غری دانستن بیمه لازم است. (عرفانی، ۱۳۷۱، صص ۱ / ۵۸ - ۶۵)

۲-۲-۲- مفهوم بیمه عمر :

بر خلاف بیمه مسئولیت که جنبه گرامتی دارد، بیمه عمر را می‌توان یک شکل سرمایه‌گذاری با سود تضمینی در نظر گرفت. این شکل از بیمه علاوه بر ماهیت سرمایه‌گذاری و پس‌انداز، موارد مختلفی مانند بیماری‌های خاص، نقص عضو، ازکارافتادگی، بازنشستگی و فوت را نیز پوشش می‌دهد. به نظر می‌رسد که عدم تفکیک میان موضوع عقد بیمه در بیمه‌های اموال و اشخاص علت اصلی چنین تفصیلی بوده است، چرا که با پذیرفتن این مسئله که بیمه‌های اموال ویژگی گرامتی دارند و در مقابل، موضوع بیمه اشخاص نوعاً تأمین بیمه گذار و غیر گرامتی است، وجهی برای تفصیل وجود نخواهد داشت (سنه‌وری، ۱۳۹۸، ص ۱/۱۰۸۹) با شروع قرارداد بیمه عمر، شخص با پرداخت حق بیمه به میزان دلخواه، تحت پوشش‌های بیمه‌ای قرار خواهد گرفت. اما بیمه عمر انواع متفاوتی دارد که پوشش‌ها و خدمات قابل ارائه در هر کدام با دیگری متفاوت است. از جمله بیمه عمر زمانی، بیمه تمام عمر، بیمه تأمین آتیه فرزندان، بیمه عمر مانده بدهکار و بیمه عمر و سرمایه‌گذاری.

۲-۲-۳- مفهوم بیمه اتکایی عمر :

یکی از شیوه‌های سنتی در بسیاری از کشورها، انجام امور اتکایی اختیاری متقابل بین شرکت‌های بیمه‌ی مستقیم بوده است. اگرچه این شیوه و روش کماکان ادامه دارد، اما در انگلستان و سایر مناطق جهان فشارهای وارده به منظور کاهش هزینه‌ها، باعث گردیده که روش و سیستم قراردادهای اتوماتیک جایگزین سیستم اختیاری شده و امروزه بسیاری از پوشش‌های اتکایی بیمه‌های عمر از طریق شرکت‌های اتکایی حرفه‌ای در زمینه‌ی بیمه‌های اشخاص انجام می‌پذیرد، اگرچه توسعه و گسترش در فرم و شکل قراردادهای اتکایی ارائه شده به وسیله‌ی بیمه‌گران اتکایی عمر، خود به تنهایی نمایان‌گر تحول و دگرگونی در تقاضای پوشش اتکایی است. (ال کارتر، بیمه اتکایی، ص ۵۳۱)

۲-۲-۴- تعهدات طرفین قرارداد بیمه اتکایی و موضوع آنها:

مانند سایر عقود، بیمه اتکایی نیز قراردادی است که برای طرفین آن ایجاد تعهد کرده و هر یک از طرفین مکلف به انجام تعهد خود می‌باشند:

۱-۲-۲-۴- تعهد واگذارنده :

تعهد واگذارنده (بیمه‌گر اصلی) محاسبه کل حق بیمه سپس محاسبه حق بیمه تکایی و واریز حق السهم به حساب بیمه‌گر اتکایی است و رعایت مفاد قرارداد اتکایی به نحوی که خطر و ریسکی را که مشمول قرارداد نیست داخل در قرارداد ننماید. لذا در صورت کاهش خطرات، بیمه‌گر ابتدایی (واگذارنده) می‌تواند تقاضای کاهش تعرفه بیمه را از بیمه‌گر ابتدایی بنماید (صالحی، ۱۳۸۴، ص ۱۵۴)

۲-۲-۴-۲- تعهد بیمه‌گر اتکایی :

تعهد بیمه‌گر جبران خسارات ناشی از حادثه در بیمه حوادث پس از وقوع حادثه اعم از اینکه مال تلف شده باشد یا معیوب که اگر تلف شده باشد قیمت یوم‌الادا و اگر معیوب یا ناقص شده باشد ما به التفاوت را پرداخت می‌نماید (بابایی، ۱۳۸۲، ص ۳۹-۴۰) اما در بیمه‌های عمر این موضوع متفاوت است چرا که هدف در بیمه‌های عمر سرمایه‌گذاری است و نه جبران خسارت در نتیجه در بیمه‌های عمر شرکت بیمه‌گر سود حاصل از سرمایه‌گذاری به همراه اصل وجوه پرداختی را پس از اتمام قرارداد به بیمه‌گذار پرداخت می‌نماید.

۳-۲- مفهوم تکافل:

ریشه واژه تکافل کفل است که به معنی ضامن شدن و ضامن دادن می باشد (دشتی، ۱۳۸۵، ص ۴ / ۹۴۱) در فقه تکافل معادل با تضامن در نظر گرفته و در کتاب فرهنگ فقه، تکافل بر وزن «تفاعل» به کار برده شده که به معنای ضمانت دو طرفه یا به عبارت دیگر جبران خسارت یکدیگر است. (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۴، ص ۲ ۵۰۸-۵۰۹) در بعضی منابع این واژه را ضمانت طرفینی یا مسئولیت مشترک نیز معنا کرده اند (صلاح الدین، ۲۰۰۶، ص ۵۱۲). در کتاب المنجد نیز واژه ی تکافل با ذکر این مثال در آن قوم کفیل و ضامن یکدیگر شدند «تکافل یتکافل تکافلا القوم (معلوف، ۱۳۸۲، ص ۲ / ۱۶۰۲) تکافل در قرآن به معانی متعددی به کار رفته است: نصیب مثل حدید- سرپرستی (آل عمران/۳۴) و ضامن (آل عمران/۴۴). تکافل در اصطلاح نوعی نظام بیمه مبتنی بر توافق جمعی مشارکت کنندگان برای جبران خسارت وارده در اثر حوادث. بدین معنا که همه ی اعضا متعهد و ضامن می شوند که هر گاه یکی از اعضای گروه دچار حادثه شد، برای جبران خسارت و رفع آسیب او اقدام کنند. اقدامات شرکتهای تکافل عموماً بر اساس دو دسته بندی است: تکافل عمومی و تکافل خانواده. مبنای تکافل خانواده حمایت از مستمندان و قشر آسیب پذیر جامعه است و به نوع دیگر تکافل که مشابه بیمه مسئولیت است تکافل عمومی گفته میشود. اصطلاح صنعت تکافل شامل تمام متصدیان کسب و کار ارائه خدمات و محصولات تکافل میباشد. از نظر مدیریتی، تکافل سیستمی است که در آن عده ای از افراد توافق می کنند تا صندوقی به نام صندوق تکافل تشکیل شود و هر یک از اعضا مبلغ مشخصی به این صندوق پرداخت کنند تا در صورت وارد شدن خسارت به هر یک از اعضا، از وجوه صندوق برای جبران خسارت استفاده بشود. این صندوق توسط متصدی تکافل اداره می شود که مسئولیت سرمایه گذاریهای صندوق، مطابق با موازین شرع را نیز بر عهده دارد این صنعت در سده اخیر به علت رشد شرکتهای تکافل چه از جنبه های نرم افزاری و چه از منظر سخت افزاری مورد توجه قرار گرفته است (عسگری و اسمعیلی، گیوی، ۱۳۸۷، ص ۳)

۳-۲-۱- مفهوم تکافل خانواده:

تکافل خانواده به معنی ایجاد پوشش بیمه ای به منظور افزایش رفاه اجتماعی و نوعی سرمایه گذاری برای دوران پیری و یا معلولیت و سایر خطرات ناشی از دست دادن سرپرست خانواده.

۳- ویژگی های مشترک بیمه اتکایی عمر و تکافل خانواده

بیمه اتکایی عمر و تکافل خانواده هر دو دارای ویژگی های مشترکی هستند که این ویژگی ها به شرح ذیل میباشند.

۳-۱- رعایت حسن نیت:

حسن نیت طرفین در قرارداد بیمه اتکایی از ملزومات این عقد است. عدم افشای حقایق مادی، دست اندکار فعالیت های فریب کارانه بودن، تدلیس و اظهارات نادرست از سوی هریک از طرفین موجب ابطال قرارداد بیمه است. (معصوم، ۱۳۸۹، ص ۱۰۹). در سایر عقود حسن نیت تاثیر چندانی در صحت عقد ندارد. اما در عقد بیمه اتکایی گزارشات بیمه گر ابتدایی مبنای محاسبات بیمه اتکایی است. در نتیجه در صورت اثبات عدم سو نیت در قرارداد بیمه ضمانت اجرای سنگینی ناشی از این تخلف حسن نیت پیش بینی می شود. برای مثال بطلان عقد در صورت سوء نیت در اعلام ریسک و یا قیمت مال موضوع بیمه و عدم پوشش در صورت اعلام غیر واقعی وقوع حادثه. (بابایی، ۱۳۸۲: ۳۹-۴۰). در تکافل

میان متکافلین از یک طرف و عامل در طرف دیگر نهایت حسن نیت باید صورت پذیرد و اطلاعات ناشی از سود شرکت تکافل و خسارات وارده به اعضا اطلاع داده شود.

۲-۲ - مستمر بودن:

ویژگی تکافل خانواده و بیمه اتکایی عمر در مستمر بودن آنهاست. عقد مستمر عقدی است که زمان در آن عنصر اصلی است به گونه‌ای که زمان موضوع عقد را معین می‌کند» (سنه‌وری، ۱۳۹۸، ص ۸۲). در عقود مستمر آثار و نتایج عقد در طول مدت عقد روشن می‌گردد. قرارداد بیمه اتکایی نیز ماهیتاً قراردادی مستمر است، زیرا بیمه‌گر در ازاء حق بیمه‌ای که دریافت می‌کند، تعهد می‌کند که اگر بیمه‌گذار در مدت زمان معینی، بر اثر بروز پیشامد مورد بیمه، متحمل خسارتی شود، آن را جبران نماید (بابایی، ۱۳۸۲، ص ۳۹-۴۰). در عقد بیمه، تعهد بیمه‌گر دایره مدار انجام تعهد بیمه‌گذار (پرداخت حق بیمه) در زمان قرارداد و پس از آن (در صورت اقساطی بودن) است به همین دلیل برخی بیمه را عقد زمانی نیز می‌نامند (عرفانی، ۱۳۸۱، ص ۱۵۳).

۳-۳ - رضایی بودن:

عقد رضایی عقدی است که نیاز به تشریفات خاصی ندارد و با ایجاب و قبول منعقد می‌گردد. (قنوتی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۲۰). ماده ۱۹۱ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «عقد محقق می‌شود به قصد انشاء به شرط مقرون بودن به چیزی که دلالت بر قصد کند». قرارداد بیمه به موجب ماده قانون بیمه باید کتبی باشد اما دلایل متعددی مبنی بر رضایی بودن این عقد وجود دارد. ایجاب و قبولی که بر انتقال دلالت کند یا عقد مرکب از ایجاب و قبول. (انصاری، ۱۳۵۲، ص ۱۰/۳). کتبی بودن بیمه نامه از جهت اثبات قرارداد بیمه است و نه ثبوت و در کشور های دیگر نیز به هر طریقی عقد بیمه قابل اثبات است بیمه نامه های کتبی وسیله ای برای سهولت اثبات عقد میباشد. لذا ماده ۲ قانون بیمه، که تنظیم سند کتبی را در عقد بیمه لازم شمرده، باید به عنوان وسیله اثبات عقد و شرایط بیمه لحاظ شود (بابایی، ۱۳۸۲، صص ۳۹-۴۰). تکافل نیز یک عقد رضایی است و در قانون مالزی اصطلاح «سند تکافل»^۱ به کار برده شده است.

۴-۳ - اصل لزوم:

بنا به تعریف قانون مدنی عقد لازم آن است که هیچ یک از طرفین حق فسخ آن را نداشته باشند مگر در موارد معینه^۲ و عقد جایز آن است که هر یک از طرفین بتوانند هر وقتی بخواهد آن را فسخ کند.^۳ عقد بیمه بنا بر قول به مستقل بودن آن، لازم است و هیچ کدام از دو طرف بدون رضایت دیگری حق برهم زدن آن را ندارد مگر آنکه حق فسخ برای یکی از آن دو، یا هر دو برای مدتی معین در ضمن عقد شرط شده باشد (سیستانی، ۱۳۰۹، ص ۱/ ۴۵۰) و بنا بر قول به عدم استقلال آن، اگر منطبق بر یکی از عناوین عقود لازم، مانند هبه مشروط و صلح باشد، لازم است (خویی، ۱/ ۴۲۱/۱۳۸۹) و چنانچه به صورت جعاله باشد، جایز است و هر یک از دو طرف می‌توانند، هر زمان که بخواهند عقد را فسخ کنند (سبزواری، ۱۴۱۶، ص ۲۲۹). بیمه عقدی است لازم، به این معنی که هیچ یک از طرفین حق فسخ آن را ندارند مگر در موارد معین و این موارد معین همان توافق طرفین و یا مجوز قانون می‌باشد. لازم به ذکر است که عقد بیمه با فوت و جحر بیمه

^۱ takaful certificate

^۲ م ۱۸۵ ق.م

^۳ م ۱۸۶ ق.م

گذار منحل نمی شود و حقوق و تکالیف ناشی از عقد به ورثه منتقل می شود. در مورد حجر نیز توسط نماینده قانونی محجور صورت می گیرد (ایزد پناه، ۱۳۸۹: ۳۸). البته بیمه عمر یک استثناء است در بیمه ها، بدین معنی که در بیمه عمر بیمه گذار هرگاه اراده کند می تواند یک طرفه بیمه ی عمر را فسخ کند و از پرداخت حق بیمه امتناع ورزد. اما در بیمه اتکایی عمر بر خلاف بیمه عمر چنین اختیاری برای طرفین وجود ندارد و استثناء بیمه عمر نیز قابل پذیرش نیست زیرا بیمه گر واگذارنده خودش را بیمه عمر نکرده است بلکه دیگری را بیمه کرده، پس بیمه گر واگذارنده ملزم است که به این عقد پایبند باشد تا زمانی که بیمه گذار یکطرفه عقد را اقاله نماید. پس از آن چون موضوعی برای بیمه اتکایی کردن وجود ندارد، خود به خود بیمه اتکایی در این مورد زایل می شود. کما اینکه در تکافل اعضا یا همان متکافلین با پرداخت اعانه یا آورده عقد لازمی را منعقد نموده تا در صورت بروز خسارت یا فوت اعضا در تکافل خانواده توسط صندوق تکافل حسب مورد جبران خسارت و یا پرداخت غرامت گردد.

۳-۵ - معوض بودن:

عقود معاوضی در برابر عقود مجانی از اقسام عقود تملیکی اند؛ لیکن تملیک در این گونه عقود در ازای عوض می باشد، مانند بیع، اجاره و صلح (نائینی، ۱۴۱۳، ص ۱، ۸۲). عقود معاوضی از عقدهای لازم به شمار می روند (امام خمینی، ۱۴۰۱، ص ۲۱۱). هر یک از بیمه گر و بیمه گذار در عقد بیمه اتکایی مانند سایر عقود معوض تعهداتی را بر عهده دارند از جمله این تعهدات اعلام صحیح ریسک موضوع بیمه توسط واگذارنده و پرداخت حق بیمه و پوشش ریسک از سوی بیمه گر اتکایی می باشد. آثار معوض بودن بیمه این است اگر واگذارنده به تعهداتش عمل نکند بیمه گر هم از مسئولیت بری میشود مانند عدم اعلام به موقع خسارت توسط بیمه گذار. هر چند ممکن است نیت خیر خواهانه در بیمه وجود داشته باشد اما ذات بیمه عقدی مجانی نیست، به عنوان نمونه در بیمه ی عمر بیمه گذار منفعت این بیمه را برای اشخاص ثالث طلب می کند ولی این هیچ ارتباطی در رابطه با مفاد قرارداد بین بیمه گذار و بیمه گر ندارد. لذا تکافل کنندگان نیز در عقد تکافل به ازای آورده خود در تکافل از فعالیتهای اقتصادی ناشی از اجرای تکافل بهره مالی خواهند برد.

۳-۶ - انقافی بودن :

تنها خطرهایی می تواند موضوع بیمه ی اتکایی و تکافل و سایر شقوق بیمه قرار گیرد که اتفاقی باشد و خطراتی که یقیناً در زمان معین روی می دهند قابل بیمه کردن نیستند و این امر در ماده یک قانون بیمه آمده است. به طرق اولی خطری که پیش از عقد بیمه اتکایی بوجود آمده باشد موجب بطلان عقد خواهد بود، بر همین اساس است که ماده ی ۱۸ قانون بیمه مقرر کرده است «هرگاه معلوم شود خطری که برای آن بیمه بوجود آمده است قبل از عقد قرارداد واقع شده بود، قرارداد بیمه باطل و بی اثر خواهد بود. اتفاقی بودن عقد بیمه کاملاً بدیهی است اما در مسائلی مثل بیمه عمر چون مرگ هر انسان امری حتمی است، جنبه اتفاقی بودن در رابطه با زمان حادثه است بدین معنی که چون زمان مرگ مشخص نیست، پس این امر اتفاقی محسوب می شود (بابایی، ۱۳۸۶، ص ۳۹).

۳-۷ - اصل نفع بیمه ای:

براساس این اصل یک قرارداد بیمه هنگامی اعتبار دارد که نفع بیمه ای وجود داشته باشد. به عبارت دیگر، بیمه گر باید مطمئن شود که بیمه گذار، نفعی در معامله بیمه دارد در غیر این صورت قرارداد بیمه منعقد نمی شود (شیبانی، ۱۳۵۳

ص ۱/۵۳). علت اساسی در قرارداد تکافل نفع بیمه ای است، چراکه حاصل سود سرمایه گذاری اعانه های تکافل پس از دوران تکافل بین متکافلین تقسیم می‌گردد.

۴- سازو کار بیمه اتکایی عمر :

برای شناخت دقیق بیمه اتکایی عمر میبایست ابتدا بازار بیمه اتکایی عمر و سپس قلمرو این نوع بیمه مورد بررسی قرار گیرد.

۴-۱- بازار اتکایی بیمه های عمر:

حق بیمه های اتکایی عمر در مقایسه با اغلب رشته های غیر عمر، بسیار اندک است و لذا بسیاری از کار اتکایی در همان بازارهای محلی انجام می شود و مقداری هم در خارج تحت پوشش بیمه گران اتکایی حرفه ای قرار می گیرد ولی در مقایسه با اتکایی رشته های غیر عمر از اهمیت کمتری برخوردار است. داد و ستد متقابل بیمه ی اتکایی بین شرکت های بیمه ی مستقیم، عمده و اصلی، یکی از ویژگی های مهم بازار بیمه عمر است. اگرچه بیمه گران اتکایی بیمه های عمر، در اغلب بازارهای پیشرفته ی دنیا به فعالیت مشغولند که علاوه بر ارائه ی تأمین و پوشش مورد نیاز شرکت های بیمه ی مستقیم، کلیه امکانات فنی و مشاوره ای را هم ارائه می دهند. بیمه های عمر به بیمه های عمر زمانی یا فوت و بیمه های عمر و بیمه های پس انداز و مستمری ها، تقسیم میشود. (باقری گیگل، ۱۳۸۴، ص ۶۶)

۴-۲- تقاضا برای بیمه های عمر اتکایی:

در این نوع قرارداد بیمه گذار در صورت فوت بیمه گر، دریافتی از بیمه گر را به ذینفع پرداخت میکند و مادامی که بیمه گر زنده باشد هیچ وجهی را به وی پرداخت نمی کند (فرجادی، ۱۳۵۴: ۲۲). بیمه ی اتکایی بیمه ی عمر در مقایسه با رشته های غیر عمر دارای وجوه اختلاف به شرح زیر است:

۱- بیمه های عمر اصولاً دراز مدت و دارای ویژگی غیر قابل ابطال بودن (از طرف بیمه گر) می باشند. ۲- دارای کاربرد حق بیمه ی ثابت سالیانه است که: الف- باعث توزیع خطر مرگ و میر، هزینه های تحصیل بیمه نامه و هزینه های اداری در تمامی طول مدت بیمه نامه می گردد. ب- و در نتیجه آن، ذخایر در طول مدت اعتبار بیمه نامه جمع آوری می گردد تا آخرالامر به مصرف هزینه ی نهایی خسارت برسد. ۳- گوناگونی و تنوع در ارائه ی پوشش های بیمه ای با عوامل پس اندازی از ویژگی های انواع متفاوت بیمه نامه های عمر می باشد. نیاز اولیه به پوشش اتکایی در بیمه نامه های عمر، پوشش در مقابل خطر مرگ و میر است. هزینه ی خسارت ناشی از فوت یک بیمه شده برای شرکت بیمه برابر با سرمایه ی بیمه شده (بعلاوه سود حاصله) منهای ذخایر مربوط به آن بیمه نامه است.

۴-۳- قلمرو قرارداد :

تعیین قلمرو قرارداد براساس شرایط و مذاکرات بعدی بین طرفین مشخص خواهد شد. ممکن است توافق گردد که کلیه بیمه نامه های صادره بیمه گر واگذارنده شامل قرارداد شود و یا اینکه: ۱- قرارداد محدود به بعضی از رشته های خاص بیمه ای گردد، از قبیل بیمه نامه های موقت و یا بیمه های عمر گروهی و یا انفرادی ۲- بیمه شدگان غیر استاندارد از شمول پوشش قرارداد استثناء شده و بیمه گر واگذارنده قرارداد اتکایی خاصی برای اینگونه بیمه نامه منعقد نماید ۳- اینکه شمول قرارداد منحصر به بیمه نامه های صادره منطقه و یا مناطق خاصی گردد. امروزه عرف و شیوه متعارف در بازار بر این است که کلیه کارهای یک شرکت بیمه را تحت پوشش یک قرارداد قرار دهند. زمانی که پرتفوی بیشتر از یک منطقه

در یک قرارداد تحت پوشش قرار گیرد، پوشش بیمه ای ممکن است یا به ارزش اصلی و یا یک ارزش عمومی باشد. (مانند دلار) کلیه قراردادهای اتکایی را می توان به دو نوع کلی قرارداد های نسبی و غیر نسبی تقسیم کرد. (کریمی، ۱۳۸۷، ص ۲۸).

۴-۴- سهم نگهداری :

ظرفیت و سهم نگهداری مختلف و متفاوتی را می توان در قرارداد برای رشته های متفاوت بیمه های عمر معین نمود. مثلاً شرکت های بیمه کوچک غالباً ظرفیت کمتری را برای بیمه های خطر فوت ساده زمانی، در مقایسه با بیمه های تمام عمر و یا بیمه های مختلط پس انداز، تعیین می نمایند. ظرفیت و سهم نگهداری ممکن است براساس سن پیشنهاد دهنده بیمه عمر و یا براساس وضعیت غیراستاندارد بیمه شده، متغیر باشد. اگر ظرفیت نگهداری برای بیمه شدگان غیراستاندارد و خطرات خاص کاهش یافته و در قرارداد ذکر نشود، پوشش اتوماتیک قراردادی که به وسیله بیمه گر اتکایی ارائه می شود، به همان نسبت کاهش در ظرفیت واقعی بیمه گر واگذارنده را نشان می دهد.

۵- ساز و کار تکافل خانواده :

اعضاء طرح تکافل خانواده باید با عضویت در یک طرح تکافلی با دوره ثابت با سررسید انتخابی موافقت کنند. به این منظور، یک عضو ممکن است یک مدت حداقل ۱۰ساله یا حداکثر چهل ساله را برگزیند. در عوض، این عضو نیز باید از طریق آورده های خود اقساطی ماهانه، فصلی، شش ماهه یا سالانه موافقت نماید. از آنجا که دیدگاه قراردادی تکافل بر مبنای قرارداد خرید و فروش نیست، برخلاف بیمه نامه عمر مرسوم، طرح تکافل خانواده هیچ حق بیمه ای را تحمیل نمی کند. قیمت خرید بیمه نامه ی عمر برای دارنده ی بیمه، از پیش تعیین شده می باشد که معمولاً به میزان سن دارنده بیمه بستگی دارد. هر چه سن دارنده ی بیمه بالاتر باشد، حق بیمه بیشتر خواهد بود. این امر در تکافل صورت نخواهد گرفت. هیچ اجباری در میزان آورده وجود ندارد. بنابراین، پرسش از ظرفیت یا استطاعت مالی در مورد اعضا پیش نخواهد آمد.^۱

۵-۱- تکافل خانواده با الگوی مضاربه :

مضاربه در اصطلاح سپردن مال به دیگری تا اینکه خداوند هرچه روزی نمود بین این دو تقسیم شود (القاضی براج، ۱۴۰۶، ص ۴۶۰). در تعاریف دیگر آمده است انسان مالی را به دیگری بپردازد تا آنکه در مقابل قسمتی از سود، در آن سرمایه کار و فعالیت نماید. (الفاضل الآبی، ۱۴۱۰، ص ۱۲؛ شهید اول، ۱۴۱۱، ص ۱۳۰؛ ابن فهد، ۱۴۱۱، ص ۵۵۳؛ محقق حلی، ۱۴۱۰، ص ۱۴۵) در تکافل خانواده با الگوی مضاربه، متکافلین شرکتی را تاسیس تا از حاصل فعالیت شرکت سود ببرند. مشارکت کنندگان یا تکافل شوندهگان کسانی هستند که به منظور پوشش خود در برابر خطرهای احتمالی در این برنامه شرکت می کنند، با توجه به به سازو کار تکافل این نکته واضح است که تکافل دارای دو عنصر است یک متصدی تکافل و دوم متکافلین یا مشارکت کنندگان. (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۸، ۱۳۱). «در تکافل خانواده حق تکافل تکافل شوندهگان، به دو بخش تقسیم می شود؛ بخش عمده این پول به حساب مشارکت کنندگان (PA) آکه متعلق

^۱ "Family Takaful As an Alternative to Life Insurance", [Online]. Available:

<http://www.takaful-malaysia.com>

^۲ Participants Account

به خود شرکت کنندگان است منتقل می شود به منظور سرمایه گذاری و پس انداز و بخش کوچک تر به حساب ویژه تکافل شونده‌گان (PSA)^۱ واریز خواهد شد، که برای ادعا و خسارات و پذیره نویسی است. تمام پول حساب های PA و PSA پس از کسر هزینه های مربوط به پوشش خسارت ها از حساب PSA، در ابزارهای مالی شرعی سرمایه گذاری می شود. متصدی تکافل و مشارکت کنندگان در سود سرمایه گذاری پول حساب PA شریک هستند و این سود بر اساس نرخي که از قبل بر آن توافق شده، بین آنها تقسیم می شود. پول و سود حساب PSA برای پرداخت ادعاها مورد استفاده قرار می گیرد؛ اما گاهی ادعاها و هزینه های پذیره نویسی بیش از میزان پولی است که برای حساب PSA تجویز شده بود که در این مواقع، کسری به وجود آمده با برداشت از حساب PA یا پرداخت قرض الحسنه به عضو آسیب دیده جبران خواهد شد. در حالتی نیز که ادعاها و هزینه های پذیره نویسی کمتر از میزان پولی است که برای حساب PSA تجویز شده بود، میزان باقیمانده (مازاد) بین متصدی تکافل و تکافل شونده‌گان تقسیم خواهد شد. در الگوی تکافل مبتنی بر مضاربه برای افزایش انگیزه متصدی در مدیریت کارآمدتر حساب های شرکت، او را در این مازاد پذیره نویسی شریک می کنند.» (مهدوی و همکاران، ۱۳۸۸، صص ۱۳۱-۱۳۲).

۵-۲- تکافل خانواده با الگوی وکالت:

بیشتر فقهای امامیه، تعریف کوتاهی از وکالت داده اند و آن را «اعطای نمایندگی در تصرف» (شهید اول، ۱۳۷۷، صص ۱۱۱؛ محقق حلی، ۱۹۹۱، صص ۷؛ شهید ثانی، ۱۴۲۴، ق، صص ۲۳۵؛ شیرازی، ۱۹۸۸، صص ۵ و ۶) بیان داشته و گاهی هم آن را نیابت دادن و ویژه تعبیر نموده اند (نجفی، ۱۳۹۴: ۳۴۷). اکثر فقها وکالت را عقد میدانند (سبزواری موسوی، ۱۴۱۶، صص ۱۹۵) (در این الگو آورده ی اعضا به دو قسمت تقسیم می شود. قسمتی از این آورده به سرمایه گذاری اختصاص داده می شود و بخش کمتر از آن در صندوقی دیگر نهاده می شود. متصدی تکافل از محل این پولها حق الوکاله دریافت می‌دارد. متصدی تکافل از محل سود حاصل از تکافل سهمی ندارد و لیکن سود بین متکافلین تقسیم می شود. و پس از اتمام تکافل اعضا اصل وجه و سود آن را دریافت خواهند کرد. همین مطلب یکی از بزرگترین تفاوت های بیمه عمر رایج با تکافل خانواده است؛ طبق قوانین اسلامی، تمام دستمزدها، پرداخت ها و درصدهای تقسیم سود در هر دو الگوی مضاربه و وکالت، از ابتدای قرارداد مشخص می شوند. بنابراین برای همه طرف های شرکت کننده شفاف خواهد شد.) (عسگری، اسمعیلی گیوی، ۱۳۸۷، صص ۷۹-۸۰).

۵-۳- تطبیق مدل های غیر عملیاتی با تکافل خانواده :

در تکافل خانواده، متکافلین آورده ای را به شرکت تخصیص می دهند. متصدی تکافل نسبت به سرمایه گذاری این آورده اقدام و حاصل سود به دست آمده را بین شرکا تقسیم می کند. سود به دست آمده قطعی نبوده و بنا بر توافق طرفین (متکافلین است) و به همین علت با عقود اسلامی تطابق و مخالف شرع (معاملات ربوی) نمی باشد و اگر خسارتی نیز به اعضا وارد شود از محل صندوق اولیه شرکت جبران خسارت می شود. چون مال آورده شده به تکافل در قالب عقد هبه است مشکلی در پرداخت این وجوه به افراد نیازمند وجود ندارد. پس از پایان مدت قرارداد چنانچه سرمایه شرکت به جهت عملیلت سرمایه گذاری افزایش یافت اصل و سود حاصله بین اعضا تقسیم می شود. البته در صورت حصول کسری، از موجودی خسارت دیده در صندوق PA از سرمایه و سودی که در جریان فعالیت های اقتصادی حاصل

^۱ Participants Special Account

شده است برداشت خواهد شد. و در صورت نیاز بیشتر از طرف شرکت تکافل، قرض الحسنه به این افراد پرداخت خواهد شد. (عسگری، اسمعیلی گیوی، ۱۳۸۷، صص ۷۹-۸۰).

۶- آثار تکافل خانواده و مزایای آن نسبت به بیمه اتکایی عمر :

از کشور ایران که کشوری اسلامی انتظار می رود از نهادهایی که بیشترین سازگاری را با شرع دارند استقبال کند. گذشته از مباحث شرعی، حتی اگر هیچ ایرادی به بیمه وارد نباشد، تکافل به جهت آثار و امتیازاتی که دارد تأسیس آن در کشور اسلامی ایران ضروری به نظر می رسد. ضرورت شکل گیری تکافل نسبت به بیمه های رایج علی الخصوص بیمه اتکایی را در زیردر، بررسی کرده ایم.

۶-۱- مزایای تکافل خانواده نسبت به بیمه های اتکایی عمر :

از لحاظ ایجاد کنندگان، این نوع از بیمه (تکافل) با بیمه های اتکایی متداول از جهات مختلف متفاوت است اما در واقع و نفس الامر بسیار شبیه به بیمه های متداول بوده، هر چند مبانی و اصول اسلامی و نفس تعاون در به وجود آمدن آن بسیار دخیل است (حاج حسین، ۱۳۸۸، ص ۶۸-۵۵). لذا با این اوصاف تکافل از حیث جبران خسارات زیان دیده دارای مزایای دو چندان نسبت به بیمه های اتکایی رایج است.

۶-۱-۱- نوع قرارداد:

در بیمه های اتکایی قرارداد بیمه گذار و بیمه گر ابتدایی و نیز قرارداد شرکت بیمه گر واگذارنده (بیمه گر ابتدایی) و شرکت بیمه اتکایی کاملاً متمایز و بیمه گذار صرفاً به بیمه گر خود جهت دریافت خسارات مراجعه می کند و او مسئول پرداخت خسارت می باشد (کریمی، ۱۳۸۷، ص ۹۸). ساز و کار تکافل نیز مانند بیمه های متعارف می تواند به صورت بیمه اتکایی شکل بگیرد. (Jafar, ۲۰۰۷, p.۱۷). می توان مخاطره با طیف گسترده ای از مخاطرات را با قراردادهایی اتکایی پوشش داد (Masum Billah, ۲۰۰۴, p.۲).

۶-۱-۲- منابع قوانین و مقررات:

آنچه مسلم است بیمه اتکایی ناشی از تجربیات جوامع مختلف و برآمده از نظامهای تقنینی بشری است اما اصول حاکم بر تکافل دارای منشا قران و سنت میباشد که از دل فتاوا و کمیته های فقهی خارج گردیده؛ پس جبران خسارت و سرمایه گذاری در تکافل خانواده انطباق بیشتری با موازین اسلامی برای مسلمانان خواهد داشت.

۶-۱-۳- عدم اطمینان در بیمه اتکایی متعارف:

در بیمه اتکایی این سوال وجود دارد که اگر خسارات متعددی برای تمام افراد بیمه شده ایجاد شود، نه بیمه گر و نه بیمه گذار نمیدانند چگونه باید جبران خسارت نمایند اما در نهاد تکافل با واریز وجه به صندوق تکافل اگر برای همه اعضا نیز متقاضی جبران خسارت گردند از محل این صندوق جبران خسارت میشود و اگر خسارت بیشتر از صندوق باشد با اخذ قرض الحسنه برای این صندوق جبران خسارت میشود در نتیجه در تکافل شفافیت و اطمینان بیشتری در جبران خسارات نسبت به بیمه اتکایی به چشم میخورد.

۶-۱-۴- مزیت تکافل در اهداف نسبت به بیمه اتکایی :

برای شرکتهای بیمه این امکان وجود دارد تا حد فاصل پرداخت حق بیمه توسط بیمه گذاران و پرداخت خسارات احتمالی نسبت به سرمایه گذاری و جوه اقدام که باعث رونق و رشد اقتصادی و تحرک بازار های اقتصادی می گردد که این نقش

سرمایه گذاری در تکافل نیز به چشم می خورد یعنی از طرفی شرکتهای تکافل می توانند جبران خسارت متکافلین را بر عهده گیرند و از سویی دیگر می توانند با آورده های اعضا اقدام به سرمایه گذاری نمایند اما یک تفاوت بین مؤسسات بیمه اتکایی و تکافل وجود دارد. مهمترین تفاوت تکافل نسبت به بیمه اتکایی این است هدف در بیمه اتکایی حد اکثر سود برای شرکت اتکایی است اما هدف در تکافل افزایش رفاه اجتماعی و تقویت اعضا در برابر مواجهه با حوادث طبیعی است. به این صورت که بیمه شوندگان، حق بیمه خود را به شرکت بیمه هبه می کند به شرط اینکه در مواقعی که او با حادثه ناگواری مواجه شد شرکت نیز این بخشش او را با پرداخت مقداری جبران کند و از گسترش زیان و مصیبت او جلوگیری کند. (Al-qaradawi, ۱۹۸۲, p.۴۹) کسب و کار تکافل، یک فعالیت غیر انتفاعی است و شرکت تکافل، تنها در برابر ارائه خدمات در جهت افزایش سود و منفعت اعضا، حق الزحمه دریافت می کنند. تکافل متفاوت از بیمه های اتکایی رایج است و این مزیت رقابتی است که می تواند مورد استفاده قرار گیرد (Jafar, ۲۰۰۷, p.۲۲).

۵-۱-۶- انسجام سیستم تأمین مالی اسلامی در صنعت تکافل :

مهم ترین ویژگی تکافل انطباق با شریعت اسلام و حوزه های مالی اسلامی مانند بانکداری و بازارهای سرمایه اسلامی است که می تواند نقش موثری در بانکداری بدون ربا بر مبنای عقود اسلامی ایفا نماید. این زنجیره کامل سیستم مالی اسلامی تخصیص کارآمدتر منابع مالی و اقتصادی درون سیستم را تضمین نموده و امکان اعمال تنوع سازی بیشتر مخاطب را فراهم می آورد. (توحیدی نیا، ۱۳۸۶، ص ۱۱۴).

۲-۶ آثار تکافل خانواده :

تکافل خانواده از حیث آثار نیز بسیار کار آمد تر از بیمه اتکایی است که مواردی از آن را بر خواهیم شمرد.

۱-۲-۶- شفافیت و افشاء: در بیمه اتکایی رایج، در مورد موضوع اصلی قرارداد، اطلاعات مربوط به جزئیات قرارداد در اختیار بیمه گذار قرار نمی گیرد و عدم شفافیت در این بیمه ها به چشم می خورد در حالی که در شرکتهای تکافل تمام اطلاعات مربوط به تکافل، نحوه سرمایه گذاری و جبران خسارت در اختیار متکافلین قرار می گیرد که بیان گر شفافیت نظام حاکم بر تکافل است.

۲-۲-۶- سرمایه گذاری وجوه: زمانی که شرکتهای بیمه اقدام به بیمه عمر با سود ثابت می نمایند مجبورند که اقدام به بیمه اتکایی خود می کنند این در حالی است که نحوه سرمایه گذاری وجوه پرداختی به شرکتهای بیمه اتکایی معلوم نیست و گاهی در امور غیر شرعی مانند معاملات ربوی و یا قمار سرمایه گذاری؛ اما در نظام حقوقی تکافل کلیه وجوه در قالب عقود اسلامی سرمایه گذاری می شود.

۳-۲-۶- التزامات و منافع: در ساز و کار بیمه اتکایی شرکتهای بیمه گذار اتکایی در صورت بروز خطر می توانند پرداختی های خود را از بیمه اتکایی دریافت کنند و در صورت عدم بروز خسارت در مدت قرارداد اتکایی حقی بر دریافت پرداختی خود ندارند در حالی که در شرکتهای تکافل در صورت بروز خطر و خسارت اعضا می توانند آورده خود را بر اساس جبران خسارت و در صورت عدم بروز خسارت اصل پرداختی خود به علاوه سود دوران مشارکت را از صندوق تکافل دریافت دارند.

۴-۲-۶- ارزش با خرید : در بیمه های اتکایی امکان خروج قبل از سررسید وجود دارد اما به مبلغی بسیار کمتر از پرداختی و سود تعیین شده در قرارداد اما در قراردادهای تکافل کلیه وجوه پرداختی به انضمام سود دوران مشارکت تا زمان مطالبه وجوه با کسر هزینه های تشکیل و مدیریت به شریک پرداخت می گردد .

۴-۲-۵- توزیع مازاد و منافع: بر خلاف بیمه های اتکایی که بین بیمه گر و بیمه گذار تضاد در منافع وجود دارد در تکافل وحدت منافع فی مابین متکافلین و شرکت تکافل به چشم می خورد چرا که سود صندوق تکافل مساوی است با سود متکافلین .

۶-۲-۶- حق رأی و حق شرکت در مجمع عمومی: اساسا سهامدارن شرکتهای بیمه ای حق اطلاع از مجامع و دستور جلسات و ترازنامه ها و حسابهای سالیانه را دارند اما حق رأی و حضور در مجامع برای آنها متصور نیست اما در تکافل همه متکافلین دارای حق حضور در مجامع و دارای حق رأی میباشند. (میرزایی، ۱۳۸۷، ص ۸۱).

۶-۲-۷- قابلیت رقابت تکافل با بیمه: تجربه موفقیت آمیز سی و اندی ساله تکافل از زمان تأسیس و گسترش فزاینده تعداد آن در کشورهای مسلمان عرب و غیر عرب و حتی کشورهای غیر مسلمان، نشان از حقانیت این نوع بیمه دارد. بیشتر کشورهای مسلمان که بانک های اسلامی دارند، تکافل را هم چون مکمل لازم برای بانکداری اسلامی ایجاد کرده اند. بانکداری اسلامی تنها در صورتی به طور کامل براساس شریعت خواهد بود که بیمه نیز مبتنی بر اسلام باشد. بیمه اسلامی می تواند در کنار بیمه متعارف فعالیت داشته باشد و به این صورت بازار بیمه را به یک بازار رقابتی تبدیل کرده که هریک از رقبای، مجبور هستند برای ادامه فعالیت نظر مشتریان را به خود جلب کنند.

۶-۲-۸- پیوستگی حوزه های مالی: مزیت دیگر تکافل این است که موجب تعدیل ثروت، تداول ثروت و رفاه عمومی می شود. هماهنگی تکافل با اصول و ارزش های اسلامی، مزیت دیگر تکافل است؛ در تکافل هر کس به میزان توان خود در این عقد مشارکت می کند و بر اساس آورده پس از اتمام دوره قرارداد مستحق سود میگردد یعنی این سیستم برای همه طرف ها منصفانه است که مراعات اخلاق و انصاف نیز مورد توجه جدی اسلام است» (میرزایی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۹-۱۱۰). در سرتاسر دنیا بالغ بر ۲۵۰ شرکت تکافل وجود دارد و پیش بینی می شود حق بیمه جهانی به صورت قابل ملاحظه ای در حال افزایش است به نحوی که به ۱۵ تا ۲۰ میلیارد در سال در طول ۱۰ سال آینده خواهد رسید. آژانس نرخ گذاری اعتبارات، کل حق بیمه ی تکافل را در سال ۲۰۰۵ بالغ بر ۲ میلیارد دلار ارزیابی و پیش بینی می کند که این مبلغ تا سال ۲۰۱۵ تا سقف ۷/۵ میلیارد دلار افزایش خواهد یافت. ضمنا گروه بانکداری انگلستان، اچ اس بی سی HSBC اظهار داشت که بازار تکافل جهان ظرفیت افزایش معادل ۵ برابر و تا سقف ۱۴ میلیارد دلار را تا سال ۲۰۱۵ دارد. (رضوی اقدم، ۱۳۸۶، ص ۵). این رشد روز افزون دلیلی بر حقانیت این نهاد است.

۶-۲-۹- جامعه بدون فقر و تکاثر: اسلام احتکار ثروت و ذخیره کردن آن را ممنوع می داند و این عمل را به منزله ضبط خون در رگ بدن که سبب فلج شدن سایر اعضا می گردد، تلقی میکند. آیه «الذین یکنزون الذهب و الفضة و لا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم.» ۱ لذا قرآن کریم هشدار می دهد که روزی وافر و فراوان، مصلحت همه نیست «ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا فی الارض» ۲ اگر وضع مالی گروهی خاص در جامعه، رو به «تکاثر» برود

^۱ توبه ، ۳۴

^۲ شوری ، ۲۷

فساد آنان دامنگیر عده ای می شود. کسیکه گرفتار تکاثر و زراندوزی است، نیاز مستمندان و مشکلات مردم را درک و حل نمی کند بلکه در رامشگری بردگان و کنیزکان و قصور و خانه های مجلل بوده، بین او و توده مردم فاصله بسیار است و چنین انسانی چون قبله ی وی زخارف دنیا است مردم بی پناه را نمی پذیرد (گلستان، ۱۳۸۷، ۵۴). لذا برای رهایی از فقر، دولت اسلامی به طور خاص و مسلمانان بطور اعم وظیفه دارند به همه فقرا رسیدگی کنند، حتی اگر مسلمان نباشد و برای رهایی از تکاثر، باید به انفاق و ... رو آورد که بهترین الگوی آن ائمه معصومین علیهم السلام می باشند: (یطعمون الطعام علی حبه مسکینا و یتیمان و اسیرا) از مهم ترین عناصر جامعه بدون فقر و تکاثر، تعدیل و تداول ثروت است. تمرکز ثروت در دست عده ای معدود، فقر عمومی را به همراه خواهد داشت. در حدیثی از امام صادق علیه السلام آمده است: «خداوند زیادتى در مال به شما عطا کرده است تا آنرا خرج کنید نه آنکه، آنرا ذخیره نمایید». اگرچه اسلام جنبه افراطی ذخیره مال را منع کرده است، جنبه افراط در خرج کردن را نیز ممنوع کرده است تا فرد و جامعه دچار خرج های زائد و سبک سرانه نشوند. تکافل عامل مهمی است که ما را به این اهداف می رساند؛ زیرا تکافل نیز از تجمع ثروت در نزد شرکت های بیمه جلوگیری می کند. در سیستم تکافل، در صورتی که هریک از اعضاء خسارتی را به بار نیاورند، سود این عمل در حساب خود آنها است که این دقیقاً مطابق با قاعده معروف: «من له الغنم فعلیه الغرم» است. اما در بیمه متداول اگر بیمه گذار خسارتی نبیند، سود آن را شرکت بیمه می کند و این به معنای همان تکاثر و جمع شدن ثروت در دست گروهی از مردم است. دولت می تواند به کمک به تأسیس شرکت های تکافل به توزیع ثروت کمک کند.

۷-۱ نتیجه گیری و پیشنهاد :

بیمه یکی از مهمترین ابزارهای ایجاد امنیت اقتصادی است. خواستگاه بیمه امروزی کشورهای اروپایی می باشد اما نهادهای مشابه مانند حلف الفضول و ضمان جریره در اسلام نهادهای مشابه با بیمه است. بیمه به دو شاخه ی کلی بیمه مسئولیت و بیمه اشخاص تقسیم میشود. بیمه عمر یکی از زیر مجموعه های بیمه اشخاص است و ماهیت آن پس انداز و سرمایه گذاری است. گاهی چون سرمایه شرکتهای بیمه برای جبران خسارات وارده کافی نیست مجبور به انعقاد بیمه اتکایی به منظور تامین منابع مالی می شوند. یکی از تاسیسات مهم فقهی هم تراز با بیمه، تکافل میباشد. تکافل دارای ریشه ای فقهی و به معنی ضمانت متقابل و در اصطلاح نوعی نظام بیمه مبتنی بر توافق جمعی مشارکت کنندگان برای جبران خسارت وارده است. اقدامات شرکتهای ارائه دهنده تکافل به دو بخش تکافل عمومی و تکافل خانواده تقسیم می شود. مبنای تکافل خانواده حمایت از مستمندان و قشر آسیب پذیر جامعه است. بیمه اتکایی عمر و تکافل خانواده دارای ویژگی های مشترک از قبیل رعایت حسن نیت، مستمر بودن، رضایی بودن، اصل لزوم، معوض بودن، اتفاقی بودن، اصل نفع بیمه ای و اصل وحدت سیاست مالی میباشد. عملکرد تکافل بر اساس الگوهای عقود اسلامی است که قالب متعارف آن تکافل در قالب الگوی مضاربه و الگوی وکالت می باشد. آورده اعضای تکافل به دو قسمت تقسیم، بخش عمده ی این وجوه به حساب مشارکت کنندگان که متعلق به خود شرکت کنندگان است منتقل می شود به منظور سرمایه گذاری و پس انداز و بخش کوچک تر به حساب ویژه تکافل شوندگان واریز خواهد شد، که برای ادعا و خسارات و پذیره نویسی است. تمام پول حساب ها پس از کسر هزینه های مربوطه در ابزارهای مالی شرعی سرمایه گذاری می شود. متصدی تکافل و مشارکت کنندگان در سود سرمایه گذاری پول حساب شریک هستند و این سود بر اساس نرخه که از قبل بر آن توافق شده، بین آنها تقسیم می شود. در مجموع تکافل خانواده نسبت به بیمه اتکایی عمر از حیث نوع قرارداد، منابع قوانین و مقررات و ایجاد اطمینان و انسجام سیستم تأمین مالی اسلامی و از حیث آثار نیز در شفافیت سرمایه گذاری وجوه و ارزش بازخرید، توزیع مازاد و منافع، حق رأی و حق شرکت در مجمع عمومی و قابلیت رقابت با بیمه و ایجاد پیوستگی حوزه های مالی و ایجاد جامعه بدون فقر دارای برتری میباشد.

لذا پیشنهاد میشود با توجه به تحریمهای کشورهای غربی علیه جمهوری اسلامی ایران وقت آن رسیده است که از این نهاد کارا (تکافل) استفاده بهتری شود. شایسته است دولت و وظیفه خود در تأمین سطح زندگی مناسب برای همه افراد جامعه (ضمان اعاله) را از طریق کمک به این تأسیس و رشد و توسعه تکافل در کشور انجام دهد. لذا میبایست الگوهای مختلف آن بررسی و مناسب ترین الگو از نقطه نظر جامعه ایرانی انتخاب شود. پیشنهاد می شود به محققان آینده که در جهت کمک به تأسیس نهاد تکافل در ایران در خصوص الگوی مناسب در جامعه ایرانی تحقیقاتی را به عمل آورند. این وابستگی فرهنگی می تواند زمینه موفقیت این صنعت را فراهم سازد.

فهرست منابع

- اسماعیلی، محسن (۱۳۷۷). نظریه خسارت، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- انصاری، مرتضی (۱۴۱۱ ق). مکاسب، ج ۳. قم: انتشارات دارالذخائر.
- بابایی، ایرج (۱۳۸۲). حقوق بیمه. تهران: انتشارات سمت.
- باقری گیگل، اکبر(بی تا)، بررسی عوامل موثر بر فروش بیمه های عمر با تاکید بر تجربه سایر کشور ها و علل موفقیت بیمه گران استان خراسان (مطالعه موردی شهرستان مشهد). فصلنامه صنعت بیمه، ۲۰ (۲)، ۶۶-۷۶.
- بحر العلوم، عزالدین (۱۴۱۵ق). بحوث فقهیه، ج ۱. قم: انتشارات موسسه المنار
- تبریزی، میرزا جواد (۱۳۷۱). مجموعه استفتاعات. قم: انتشارات منتخب.
- حاج حسین، حسن (۱۳۸۸). مبانی تکامل و تامین اجتماعی در اسلام. فصل نامه معرفت، ۱۲ (۱۳۹)، ۶۸-۵۵.
- حسین دشتی، سید مصطفی (۱۳۸۵). معارف و معاریف دائرةالمعارف حرفه ای، چ ۱. تهران: جامعه اسلامی تهران موسسه فرهنگی آرابی.
- حلی، علامه حسن بن یوسف بن مطهر اسدی (بی تا). تحریر الاحکام الشرعیه علی مذهب الامامیه، ج ۱، بی جا
- حلی اسدی، جمال الدین احمد بن شمس الدین محمد بن فهد (۱۴۱۱ق). المهذب البارع، ج ۲، قم: موسسه النشر الاسلامی.
- خویی، سید ابوالقاسم (۱۳۸۹). منهاج الصالحین، ج ۱، تهران، انتشارات خرسندی.
- خمینی، روح الله (۱۳۷۸). تحریر الوسیله، ج ۲. تهران: موسسه تنظیم و نشر تراث الامام الخمینی (س)
- خمینی، روح الله (۱۴۰۱ق) الرسائل العشره. تهران: موسسه تنظیم و نشر تراث الامام الخمینی (س)
- دستباز، هادی (۱۳۷۲). بیمه اتکایی. تهران: انتشارات بیمه مرکزی ایران
- رضوی اقدم، سارا (۱۳۸۶). دنیایی مملو از تکافل. تازه های جهان بیمه، ۱۰ (۱۱۱)، ۱۷-۵.
- سبزواری موسوی، سید عبدالاعلی (۱۴۱۶ق). مهذب الاحکام فی بیان الحلال و الحرام، چاپ چهارم، ج ۲۱. قم: انتشارات موسسه المنار
- سنهوری، عبدالرزاق احمد (۱۷۹۵م). دوره حقوق مدنی (الوسیط فی شرح القانون المدنی - قواعد عمومی قراردادها). مترجمین: مهدی دادمزنی و حسین دانش کیا، ج ۲، ج ۱. قم: انتشارات دانشگاه قم. سیستانی، سیدعلی (۱۴۴۰ق). منهاج الصالحین. قم: انتشارات موسسه الصادق للطباعه والنشر.
- شهید اول، محمد بن مکی عاملی (۱۴۱۱ق). الدروس الشرعیه فی الفقه الامامیه. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- شهید اول، محمد بن مکی عاملی (۱۴۱۱ق). اللمعه دمشقیه، ج ۳. قم: منشورات دارالفکر
- شهید ثانی، زین العابدین العاملی (۱۴۲۴ق). مسالک الفهم الی تنقیح شرائع الاسلام، چاپ دوم، ج ۴. قم: انتشارات موسسه المعارف الاسلامیه
- شیبانی، احمد علی (۱۳۵۳). کلیات علم بیمه، ج دوم. تهران: انتشارات زیبا.
- شیرازی، سید محمد حسینی (۱۹۸۸م). الفقه. چاپ دوم، ج ۵۹. بیروت: دار العلم.

- صالحی، جان علی محمود (۱۳۷۹). حقوق نظارت و دیده بانی در بیمه. پژوهشکده بیمه، ۴ (۵۸)، ۱۵۰-۱۶۲.
- عرفانی، توفیق (۱۳۷۱). قرارداد بیمه در حقوق اسلام و ایران، ج ۱. تهران: انتشارات موسسه کیهان.
- عسگری، محمدمهدی، و حمیدرضا، اسمعیلی گیوی (۱۳۸۷). تحلیل نظری ساختار بیمه های عمر در نظام تکافل و بیمه های متعارف. فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۸ (۳۲)، ۶۳-۹۲.
- فاضل الابی (۱۴۱۰ق)، کشف الرموز فی شرح المختصر النافع، ج ۲. قم: موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعها لمدرسين .
- فرجامی، منوچهر (۱۳۵۴). بیمه های عمر و بازنشستگی، ج ۱. تهران: انتشارات مدرسه عالی بیمه.
- قاضی، بن البراج (۱۴۰۶ق). المذهب، ج ۱. قم: موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعها المدرسين.
- قنوتی، جلیل؛ وحدتی شبیری، سیدحسین و عبدی پور، ابراهیم (۱۳۹۱). حقوق قراردادها در فقه امامیه. ج ۱. تهران: انتشارات سمت.
- کریمی، آیت (۱۳۷۷). بیمه اموال و مسئولیت، ج ۱. تهران: انتشارات دانشکده امور اقتصادی.
- کریمی، آیت (۱۳۸۷). کلیات بیمه. تهران: انتشارات پژوهشکده بیمه.
- محقق حلی، ابوالقاسم نجم الدین جعفرین الحسن الحلی (۱۹۹۱ق). شرائع الاسلام فی المسائل الحلال و الحرام، تعلیق و شرح، سید عبدالزهراء الحسینی، ج ۱، ۲. بیروت: انتشارات دارالزهرا.
- معلوف، لویس (۱۳۸۲). المنجد عربی به فارسی ج ۴، ج ۲. ترجمه محمد بندریگی. تهران: انتشارات ورشان.
- منیر محمود، وتری (۱۹۸۸ م). الزامیه التأمین علی ضوء النظریات الفقهیه، ج ۱. بغداد: انتشارات الحافظ.
- مهدوی، اصغرآقا؛ اسمعیلی گیوی، حمیدرضا و کاوند، مجتبی (۱۳۸۸). بررسی الگوهای بیمه اسلامی (تکافل) مبتنی بر مضاربه از نظر سازوکارهای عملیاتی و فقهی (فقه امامیه). فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، ۶ (۱۲)، ۱۴۸-۱۲۱.
- میرزایی، حبیب (۱۳۷۸). بیمه اسلامی (تکافل) مفاهیم و کاربرد. فصلنامه صنعت بیمه، ۴ (۵۳)، ۶۲-۸۳.
- ناطق، گلستان (۱۳۸۷). امکان سنجی ایجاد موسسه بیمه اسلامی در جمهوری اسلامی ایران با توجه به موازین فقه امامیه، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد. دانشکده معارف و حقوق اسلامی. دانشگاه امام صادق.
- نایینی، محمدحسین (۱۴۱۳ق). المکاسب البیع. قم: انتشارات موسسه النشر الاسلامی.
- هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۳۸۴). فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیه السلام، ج ۲. قم: موسسه دائره المعارف فقه اسلامی
- همتی، عبدالناصر، مشایخی، همایون (۱۳۴۹)، مبانی و اصول حقوقی بیمه، ج اول. تهران: نشر میهن.

منابع لاتین:

Ahmad salahyddin, Islamic banking finance and insurance – a global overvie, Gombak kualampur, ۲۰۰۶
 -Al-qaradawi, yusuf (۱۹۸۲), the lawful and the prohibited in islam English translation (new dehli, Islamic book service)
 Jafar, sohial (۲۰۰۷), Islamic insurance, trends opportunities
 Masum billah (۲۰۰۳), Islamic insurance (takaful), ilmieh publisher, /kuala lampur, malaysia
 & the
 Vollbercht, ۲۰۰۱, p. ۲۵۰

Analytical study of life insurance and family takaful perspective of jurisprudence and law

Abstract

Reinsurance is a way to share the risk of large losses that insurance companies need to survive. Takaful is a way for insurance companies to share risk in the form of Islamic contracts without the need for reinsurance. Life insurance can be considered a form of investment with a guaranteed profit. This form of insurance, in addition to the nature of investment and savings, also covers various issues such as certain diseases, disability, disability, retirement and death. Life insurance and family support reinsurance can also be positive and constructive in this regard. From the point of view of Sunni jurisprudence, insurance has fundamental and sometimes illegitimate flaws, and the most important flaws are arrogance, usury, usury, etc. ; But from the point of view of Shiite jurisprudence, none of these objections have entered into insurance, and few jurists have ruled that insurance is illegitimate. In the form of operational models, regardless of the jurisprudential flaws and complexities of reinsurance, the institution can be introduced as a suitable alternative to insurance, including liability, life, reins, etc. for families. The most important advantage of Takaful family compared to reinsurance is the redistribution of Takaful benefits to the supported families, which prevents the loss of insurance premiums (Takaful contributions). Therefore, the purpose of this discussion is to introduce Takaful Islamic institution as a species Is insurance.

Keywords: Reinsurance, Takaful Insurance, Family, Jurisprudence, Law